

Сергєєва Діана Борисівна – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри правосуддя юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ЗА НОВИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

На підставі наукового аналізу процесуальних літературних джерел та положень Кримінального процесуального кодексу України запропоновано визначення поняття слідчих (розшукових) дій.

Ключові слова: слідчі (розшукові) дії; процесуальні дії; гласні та негласні слідчі (розшукові) дії; Кримінальний процесуальний кодекс України.

На основаних наукового аналізу процесуальних літературних джерел і положень Уголовного процесуального кодексу України проделано определение понятия следственных (розыскных) действий.

Ключевые слова: следственные (розыскные) действия; процессуальные действия; гласные и негласные следственные (розыскные) действия; Уголовный процессуальный кодекс Украины.

On the basis of scientific analysis of judicial literary sources and positions of the Criminal judicial code of Ukraine determination of concept of consequence (search) actions is offered in the article.

Keywords: consequence (search) actions; judicial actions; vowel and secret consequence (search) actions; Criminal judicial code of Ukraine.

Забрання чинності новим Кримінальним процесуальним кодексом (КПК) України порушило низку наукових дискусій серед учених-процесуалістів і практиків, які жваво точаться на сторінках наукової літератури. Одним із дискусійних питань є поняття й види слідчих (розшукових) дій. Відсутність єдності думок учених-процесуалістів і практиків щодо розуміння поняття й сутності слідчих (розшукових) дій призводить до побільшення помилок у правозастосовній діяльності. Це негативно впливає на стан дотримання прав і свобод людини, який потрапляє до сфери кримінального судочинства, а також на стан подальших наукових розробок, зокрема тактико-криміналістичного забезпечення провадження тих чи інших слідчих (розшукових) дій.

КПК України 2012 року містить низку новел щодо законодавчого регулювання провадження слідчих (розшукових) дій. Насамперед, уперше на законодавчому рівні закріплене визначення поняття слідчих (розшукових) дій (ст. 223); передбачена можливість проведення допиту та впізнання у режимі відеоконференції (ст. 232); можливість заявляти

клопотання стороною захисту щодо проведення процесуальних дій (ст. 220); залучення експерта за клопотанням сторони захисту (ст. 243); заборона проведення слідчих (розшукових) дій у нічний час (ч. 4 ст. 223); обмеження тривалості допиту, що не може перевищувати восьми годин на день (ч. 2 ст. 224) та ін. Новелою для вітчизняного кримінального процесу є суддівський контроль за досудовим розслідуванням, здійснюваний слідчим суддею (п. 18 ч. 1 ст. 3), а також процесуальне керівництво досудовим розслідуванням прокурором (ч. 2 ст. 36). Гострі наукові дискусії викликав і запроваджений до вітчизняної моделі кримінального судочинства інститут негласних слідчих (розшукових) дій (глава 21).

Отже, метою статті є авторське визначення поняття слідчих (розшукових) дій згідно з КПК України 2012 р.

Перебусім зауважимо, що окремі аспекти інституту слідчих дій досліджували Ю. П. Алєнін, В. П. Бахін, І. Є. Биховський, В. І. Галаган, В. Г. Гончаренко, Ю. М. Грошевий, А. Я. Дубинський, В. С. Зеленецький, В. В. Кальницький, О. В. Капліна, Н. С. Карпов, Є. Г. Коваленко, Г. К. Кожевников, В. С. Кузьмічов, О. М. Ларін, О. М. Литвак, Л. М. Лобойко, І. М. Лузгін, В. Г. Лукашевич, Є. Д. Лук'янчиков, В. Т. Маляренко, О. Р. Михайленко, М. М. Михєнко, В. Т. Нор, Д. П. Письменний, М. А. Погорєцький, О. П. Рижаков, М. В. Салтєвський, О. Б. Соловійов, С. М. Стахівський, М. С. Строгович, В. М. Тєртишник, Л. Д. Удалова, В. І. Фаринник, Ю. М. Чорноус, С. А. Шейфер, В. Ю. Шепітько, В. П. Шибіко, М. Є. Шумило та ін. Разом із тим ці питання залишаються дискусійними в теорії кримінального процесу та криміналістики й набули особливої актуальності з прийняттям нового КПК України 2012 р.

На підставі аналізу наукової літератури можна дійти висновку, що до визначення поняття слідчих дій склалося два основні підходи. Перший характеризується широким розумінням цього поняття. Прибічники цього підходу вважають, що слідчими є будь-які процесуальні дії слідчого [1, с. 58]. Прибічником такої думки був О. М. Ларін, який навіть прийняття слідчим у межах порушеної кримінальної справи заяви про злочин (явки з повинною) вважав слідчою дією [2, с. 59], а саму слідчу дію визначав як "спосіб здійснення норм кримінально-процесуального законодавства" [3, с. 170].

З урахуванням кримінально-процесуальних завдань, що виконуються шляхом їх провадження, прибічники широкого підходу до розуміння слідчих дій класифікують їх на такі, що: 1) визначають виникнення та направлення кримінальної справи (винесення постанов про порушення кримінальної справи, про передачу справи за підслідністю, про виділення, об'єднання чи припинення справи, про надіслання справи до суду з обвинувальним висновком чи з метою припинення примусових заходів медичного характеру тощо); 2) установлюють процесуальний статус учасників розслідування (про притягнення особи як обвинуваченого, про визнання потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, вирішення заяв і клопотань про відводи); 3) спрямовані на збирання та перевірку доказів (допити, огляди, обшуки, виїмки тощо); 4) є запобіжними

заходами та іншими заходами процесуального примусу; 5) становлять гарантії прав осіб, які беруть участь у процесі (роз'яснення суб'єктам процесу їх прав, обов'язків, заходи піклування про дітей та охорони майна ув'язненого, пред'явлення обвинувачення, ознайомлення учасників процесу з матеріалами кримінальної справи тощо); 6) спрямовані на усунення причин та умов, що сприяють вчиненню злочину [3, с. 147–148].

На наш погляд, в основу цього підходу покладено належність дій до суб'єкта їх виконання – слідчого. У цьому підтримуємо думку М. А. Погорецького, який слушно зазначає, що такий підхід є необґрунтованим, і таким, що не відображає сутності цих дій і дає підстави ці ж дії вважати прокурорськими, судовими чи такими, що здійснюються органами дізнання [4, с. 178].

Через вищезазначене, вважаємо необґрунтованою й думку тих науковців, які, даючи наукове тлумачення поняття слідчих (розшукових) дій, дотримуються суб'єктного підходу. Ними, зокрема, зазначено, що “ініціатором їх проведення майже в усіх випадках виступає слідчий, тому й не дивно, що вони називаються слідчими. Однак слідчий має право шляхом надання доручення працівникові оперативного підрозділу, зобов'язати його брати активну участь у процесі досудового розслідування. Кримінальним процесуальним кодексом України, а саме ст. 41, передбачено можливість працівника оперативного підрозділу користуватися повноваженнями слідчого. У зв'язку із цим у назві, поряд із слідчими, з'являється доповнення у вигляді розшукових дій” [5, с. 4]. У зв'язку із вищезазначеним постає закономірне питання термінологічного позначення цих слідчих (розшукових) дій, проведених прокурором (відповідно до п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК України), керівником органу досудового розслідування (п. 6 ч. 2 ст. 39 КПК України), у судовому засіданні або ж з ініціативи сторони захисту.

Очевидним є те, що більш раціональним є другий підхід, заснований на вузькому розумінні терміна “слідчі дії”, що пов'язаний із термінами “слід”, “йти по сліду”, “розслідування” тощо, відповідно до якого слідчі дії визначаються як самостійний елемент регламентованої кримінально-процесуальним законом діяльності слідчого із отримання, дослідження й оцінки доказів [6, с. 234].

Слід зауважити, що серед учених, які підтримують таку позицію, єдність думок щодо визначення цього поняття також відсутня [7, с. 130; 8, с. 56; 9, с. 9; 10, с. 218–239]. Прибічники цього підходу визначають слідчу дію як захід [11, с. 550; 12, с. 482], систему прийомів та операцій [13, с. 367], комплекс пізнавальних і посвідчувальних операцій [13, с. 367], заходи, що складаються з сукупності пошукових, пізнавальних і засвідчувальних прийомів [14, с. 275], систему кримінальних процесуальних правил і умов [12, с. 482], вид пізнавальної діяльності слідчого [15, с. 6–7], дію або вид діяльності [16, с. 108; 17, с. 108] тощо.

Метою провадження слідчих дій, як правило, називають збирання й перевірку доказів [14, с. 275]; виявлення й закріплення доказів [16, с. 108; 17, с. 108]; пошук, виявлення, отримання, закріплення, дослідження фактичних

даних (інформації) певного виду [13, с. 367]; відшукування, сприйняття й закріплення доказової інформації [8, с. 14, 38; 9, с. 8; 18, с. 234; 19, с. 210; 20, с. 478]; виявлення, вилучення, дослідження і фіксацію доказів [15, с. 6–7] збирання, дослідження, оцінювання та використання доказів [12, с. 482] тощо.

Уперше на законодавчому рівні у ст. 223 КПК України 2012 р. слідчі (розшукові) дії визначені як дії, спрямовані на отримання (збирання) доказів або на перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні.

На наш погляд, для визначення поняття слідчих (розшукових) дій, важливим є встановлення їх сутнісних ознак, якими, на наш погляд, є такі: а) вони є заходами, тобто діями або засобами для досягнення чогось [21, с. 339], що мають активний діяльнісний характер (на наш погляд, неправильно визначати слідчі дії лише як систему процесуальних правил і умов); б) передбачені та регламентовані нормами КПК України; в) є частиною процесуальних дій, що мають пошуково-пізнавальний та посвідчувальний характер; г) можуть здійснюватися лише уповноваженими суб'єктами; г) їх перебіг та результати фіксуються у відповідних процесуальних документах; д) вони забезпечуються силою процесуального примусу; д) проводяться з метою виявлення й закріплення фактичних даних і відомостей про їх джерела для отримання доказів у кримінальному провадженні або перевірки цих доказів.

Варто зазначити, що ці дії мають пізнавальний характер та розшукову спрямованість, сутність якої полягає у намаганні процесуальної особи розшукати й належним чином зафіксувати у відповідних процесуальних джерелах фактичні дані, що мають значення для кримінального провадження. Саме цей аспект вищевказаної діяльності підсилив, на наш погляд, законодавець, уводячи до КПК України 2012 р. дещо змінений термін для позначення цих дій – “слідчі (розшукові) дії”. Разом із тим не менш важливою метою слідчих (розшукових) дій є перевірка раніше отриманих у кримінальному провадженні доказів.

Усі інші дії слідчого, передбачені КПК України, що прямо не пов'язані з отриманням і перевіркою доказів, прийнято позначати терміном “процесуальні” дії слідчого.

Підсумовуючи викладене, вважаємо за доцільне викласти ч. 1 ст. 223 КПК України у такій редакції: “Слідчі (розшукові) дії є заходами, що складаються з сукупності пошуко-пізнавальних і посвідчувальних прийомів, проводяться уповноваженими кримінальним процесуальним законом суб'єктом у визначеному для кожного з них порядку з метою виявлення й закріплення фактичних даних і відомостей про їх джерела для отримання доказів у кримінальному провадженні та їх перевірки”.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лузгин И. М. Расследование как процесс познания : [учеб. пособие] / Лузгин И. М. – М. : Высш. шк. МВД СССР, 1969. – 178 с.
2. Ларин А. М. Работа следователя с доказательствами / Ларин А. М. – М. : Юрид. лит., 1966. – 156 с.

3. Ларин А. М. Расследование по уголовному делу. Планирование и организация / Ларин А. М. – М. : Юрид. лит., 1970. – 224 с.
4. Погорельский М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : моногр. / Погорельский М. А. – Х. : Арсіс, ЛТД, 2007. – 576 с.
5. Фаринник В. І. Розвиток правового регулювання збирання доказів за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / В. І. Фаринник // Митна справа. – 2012. – № 4 (82). – Ч. 2. – С. 3–8.
6. Белкин Р. С. Курс криминалистики : в 3 т. / Белкин Р. С. – М., 1997. – Т. 2. – 458 с.
7. Горбачов О. В. Слідчі дії: термінологія, поняття, види / О. В. Горбачов // Вісник Акад. прав. наук України. – 1997. – № 2. – С. 125–130.
8. Шейфер С. А. Следственные действия. Система и процессуальная форма / Шейфер С. А. – М., 2001. – 208 с.
9. Аленин Ю. П. Процессуальные особенности производства следственных действий : моногр. / Аленин Ю. П. – Кировоград, 2002. – 264 с.
10. Кузьмічов В. С. Слідча діяльність: характеристика та напрями вдосконалення : моногр. / В. С. Кузьмічов, Ю. М. Черноус. – К. : ЗАТ “НІЧЛАВА”, 2005. – 448 с.
11. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / Бандурка О. М., Блажівський С. М., Бурдоль С. П. та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – Т. 1. – 768 с.
12. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. проф. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К. : Юстініан, 2012. – 1224 с.
13. Белкин Р. С. Способы собирания и проверки доказательств / Р. С. Белкин // Теория доказательств в советском уголовном процессе ; отв. ред. Н. В. Жогин. – [2-е изд.]. – М., 1973. – 736 с.
14. Громов Н. И. Уголовный процесс России : учеб. пособие / Громов Н. И. – М., 1998. – 552 с.
15. Быховский И. Е. Процессуальные и тактические вопросы системы следственных действий : автореф. дис. на соскание учен. степени д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 / И. Е. Быховский. – М., 1976. – 32 с.
16. Быховский И. Е. Развитие процессуальной регламентации предварительного расследования / И. Е. Быховский // Сов. государство и право. – 1972. – № 4. – С. 107–110.
17. Жогин Н. В. Предварительное следствие в советском уголовном процессе / Н. В. Жогин, Ф. Н. Фаткуллин. – М. : Юрид. лит., 1965. – 367 с.
18. Михеєнко М. М. Кримінальний процес України : [підруч.] / Михеєнко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. П. – К., 1999. – 536 с.
19. Горбачов О. В. Слідчі дії // Кримінальний процес України: [підруч.] / Грошевий Ю. М., Мірошніченко Т. М., Хоматов Ю. В. та ін. ; за ред. Ю. М. Грошевого та В. М. Хотенця. – Х. : Право, 2000. – С. 210–250.
20. Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України : [підруч.] / Тертишник В. М. – К., 2003. – 1120 с.
21. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2001. – 1440 с.